

कक्षा पाँचको सजिलो नेपाली माला र कक्षा पाँचको मेरो नेपाली
पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली
शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्ष,
ने.पा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सावित्रा सुवेदी

परीक्षा क्रमाङ्क : २१४०२४३

त्रि.वि.द.नं. : ९-१-९-९९३-२००५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

२०६९/२०१२

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत कक्षा पाँचको सजिलो नेपाली माला र कक्षा पाँचको मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी सावित्रा सुवेदीले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । कडा मिहिनेत र लगनशीलताका साथ तयार पारिएको यस शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट रहेको छु । अतः यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९ असोज

शोधनिर्देशक

गेहेन्द्र खनाल

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ

नेपाली भाषाशिक्षा विभाग

कृतज्ञता

शोधपत्र आफैँमा गहन तथा जटिल कार्य हो । उक्त कार्य सम्पन्न गर्नका लागि गहन अध्ययन चिन्तन मनन एवम् परिश्रमको आवश्यकता पर्ने कुरा मैले यस शोधपत्र लेखनका क्रममा प्रत्यक्ष अनुभव गरेकी छु । यसका अतिरिक्त श्रद्धेय गुरुहरूको सहयोग, सल्लाह, सुझाव तथा मित्रजनको मित्रतापूर्ण सहयोगले यो शोधपत्र तयार पारेकी छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र मेरा आदरणीय शोध निर्देशक गुरु **गेहन्द्र खनाल** को प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारिएको हो । आफ्नो व्यस्तताका बावजुद पनि शोधपत्र लेखनको प्रारम्भदेखि यो स्वरूपमा ल्याउन्जेल अविच्छिन्न रूपमा सल्लाह, सुझाव पुऱ्याउनु भएकोमा मेरो शोधपत्र लेखनको सफलताको प्रथम श्रेय दिदै हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधप्रस्तावको शीर्षक चयन, सामग्री सङ्कलन र उपयुक्त लेखन विधिका सम्बन्धमा अन्योलग्रस्त परिस्थितिमा आवश्यक निर्देशन दिएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्रद्धेय गुरु **प्रेमप्रसाद भट्टराई** प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र लेखनको थालनीमा आवश्यक सल्लाह, सुझाव दिएर समयमा नै शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधपत्र लेखनको ढोका खोलीदिने नेपाली शिक्षण विभागीय प्रमुख **अमृतप्रसाद आचार्य** लगायत सम्पूर्ण गुरुहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

शोधपत्र लेखनको दौरानमा फेला परेका गाँठा फुकाएर सहयोग, सुझाव र मार्गनिर्देश गर्ने मेरा स-हृदयी साथीहरू **लक्ष्मी रेग्मी सुवेदी**, **कृष्णकुमारी तिम्सीना (कुसुम)** र **ढाका पराजुली (तारा)**को मित्रतापूर्ण सहयोगको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै नतमस्तक भई कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । यसका अलवा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्ने साथीहरू **लक्ष्मी काफ्ले**, **सुशीला बराल**, **शकुन्तला भट्टराई** र **देवीमाया वास्तोला** प्रति सदैव अनुग्राही रहने छु ।

मेरा अध्ययन कार्यको हरेक क्षणमा सहयोग गरी अध्ययन कार्यमा घचघच्याएर यो तहसम्म ल्याइ पुऱ्याउने मेरा श्रद्धेय बुबा **नारायणप्रसाद सुवेदी** र ममतामयी आमा **शारदा सुवेदी** प्रति नतमस्तक भई आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र लेखनकै दौरानमा घरायसी वातावरण निर्माण गरिदिने दाजु **शेखरनाथ सुवेदी** र भाउजु **मीना सुवेदी** प्रति सदा आभारी रहने छु । यसका साथै कम्प्युटर टाइप र सेटिङमा सहयोग गर्ने टिना कम्प्युटरका मित्र यज्ञमणि निरौला पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

यो शोधपत्र र यसका सकारात्मक पक्षहरू श्रद्धेय गुरुहरूको प्रेरणा, हौसला, सल्लाह, सुभाब र असल मित्रहरूको मित्रतापूर्ण सहयोगको उपज हो । यसमा भएका कमीकमजोरीहरू मेरा आफ्नै कमीकमजोरी हुन् भनी विनम्रपूर्वक स्वीकार गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली भाषा शिक्षा विभागसमक्ष पेश गरेकी छु ।

शोधार्थी

सावित्रा सुवेदी

शोधसार

कक्षा पाँचको 'सजिलो नेपाली माला' र 'मेरो नेपाली किताब' मा समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रको सार अध्यायक्रम अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

जम्मा पाँच अध्यायमा विभाजन गरी तयार पारिएको यस शोधपत्रको प्रथम अध्याय शोधपरिचय रहेको छ । यस अन्तर्गत शोधशीर्षक, शोधप्रयोजन, समस्याकथन, शोधका उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्यायनको औचित्य, अध्ययनको सीमाङ्कन, शोधविधि र शोधपत्रको रूपरेखालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

दोस्रो अध्याय भाषा पाठ्यक्रमको उद्देश्य र शिक्षण प्रयोजन रहेको छ । यस अन्तर्गत भाषा पाठ्यक्रमको परिचय, उद्देश्य, भाषा पाठ्यक्रमका साधारण उद्देश्य, विशिष्ट उद्देश्य र क्षेत्र र क्रमलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा रूपक विधाको सैद्धान्तिक परिचय राखिएको छ । यस अन्तर्गत रूपक शब्दको व्युत्पत्ति र यस अन्तर्गत नाटक, एकाङ्की, वादविवाद, संवाद, वक्तृता र मनोवादको सामान्य सैद्धान्तिक परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यसका साथै प्राथमिक तहमा रूपक विधा शिक्षण गर्दा अपनाउन सकिने विविध विधिको पनि उल्लेख गरिएको छ ।

चौथो अध्याय रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित अध्याय हो । यस अन्तर्गत सुरुमा 'मेरो नेपाली किताब' र त्यसपछि 'सजिलो नेपाली माला' मा समावेश गरिएका रूपक विधाअन्तर्गतका संवादको तत्त्वगत आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । त्यसपछि भाषिक सीपका आधारमा वर्णनात्मक विधिद्वारा तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ ।

पाँचौ अध्याय उपसंहार तथा निष्कर्ष अध्याय हो । यस अध्यायमा निर्दिष्ट दुई भाषा पाठ्यपुस्तकभित्र समाविष्ट रूपक विधा अन्तर्गतका पाठहरूको विश्लेषणको अलग अलग निष्कर्ष दिइएको छ । यसका साथै दुवै पाठ्यपुस्तकका रूपक विधाका सबल तथा दुर्बल पक्षहरू केलाउँदै आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसपछि भावी अनुसन्धाताका लागि सम्भावित उपयुक्त शीर्षकहरू दिइएको छ र यस शोधपत्रको प्रयोजन पनि उल्लेख गरिएको छ । शोधपत्रको अन्त्यमा सन्दर्भग्रन्थसूची प्रस्तुत गरिएको छ ।

।

विषयसूची

अध्याय एक : शोधपरिचय

१.१ शोध शीर्षक	१
१.२. शोधको प्रयोजन	१
१.३. समस्या कथन	१
१.४. शोधका उद्देश्य	१
१.५. पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६. अध्ययनको औचित्य	३
१.७. अध्ययनको सीमाङ्कन	३
१.८. अध्ययन शोधविधि	३
१.८.१ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.८.२ तुलनात्मक विधि	४
१.९. शोधपत्रको रूपरेखा	४

अध्याय दुई : भाषा पाठ्यक्रमको उद्देश्य र शिक्षण प्रयोजन

२.१ भाषा पाठ्यक्रमको परिचय	५
२.२ प्राथमिक भाषा पाठ्यक्रमको साधारण उद्देश्य	५
२.३ प्राथमिक तहको विशिष्ट उद्देश्य	६
२.४ विधाको क्षेत्र र क्रम	९

अध्याय तीन : रूपक विधाको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ रूपक शब्दको व्युत्पत्ति	१०
३.१.१ नाटकको परिचय	११
३.१.१.१ पूर्वीय एवम् पाश्चात्य विद्वान्का भनाइमा नाटक	११
३.१.२ एकाङ्की	१२
३.१.२.१ एकाङ्कीका परिभाषाहरू	१३
३.१.२.२ एकाङ्कीका तत्त्वहरू	१३
३.१.३ संवाद	१६
३.१.४ मनोवाद	१६

३.१.५ वादविवाद	१६
३.१.६ वक्तृता	१७
३.२ कक्षा पाँचमा रूपक शिक्षण गर्नुको प्रयोजन	१८
३.३ प्राथमिक तहमा रूपक शिक्षणका विधिहरू	१८

अध्याय चार : कक्षा पाँचको मेरो नेपाली र सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन

४.१ परिचय	२०
४.२ दुवै पाठ्यपुस्तक भित्र समाविष्ट रूपक विधाका पाठहरूको विषयवस्तुगत अध्ययन	२०
४.२.१ बाल दिवस संवादको अध्ययन	२०
४.२.१.१ शीर्षक	२०
४.२.१.२ विषयवस्तु	२१
४.२.१.३ चरित्र	२१
४.२.१.४ संवाद	२३
४.२.१.५ परिवेश/वातावरण	२४
४.२.१.६ द्वन्द्व/सङ्घर्ष	२४
४.२.१.७ भाषाशैली	२४
४.२.१.८ उद्देश्य	२५
४.२.२ रिसको औषधी संवादको विश्लेषण	२५
४.२.२.१ शीर्षक	२५
४.२.२.२ विषयवस्तु	२६
४.२.२.३ चरित्र चित्रण	२६
४.२.२.४ संवाद	२७
४.२.२.५ वातावरण/परिवेश	२८
४.२.२.६ द्वन्द्व/सङ्घर्ष	२८
४.२.२.७ भाषाशैली	२८
४.२.२.८ उद्देश्य	२९
४.२.३ परीक्षाको तयारी शीर्षकको अध्ययन	२९

४.२.३.१ शीर्षक	२९
४.२.३.२ विषयवस्तु	२९
४.२.३.३ चरित्र	३०
४.२.३.४ संवाद	३१
४.२.३.५ द्वन्द्व/सङ्घर्ष	३१
४.२.३.६ परिवेश/वातावरण	३१
४.२.३.७ भाषाशैली	३१
४.२.३.८ उद्देश्य	३२
४.२.४ पत्रपत्रिका संवादको विश्लेषण	३२
४.२.४.१ शीर्षक	३३
४.२.४.२ विषयवस्तु	३३
४.२.४.३ चरित्र	३३
४.२.४.४ संवाद	३५
४.२.४.५ वातावरण/परिवेश	३५
४.२.४.६ द्वन्द्व वा सङ्घर्ष	३६
४.२.४.७ भाषाशैली	३६
४.२.४.८ उद्देश्य	३६
४.२.५ जन्मोत्सव संवादको विश्लेषण	३७
४.२.५.१ शीर्षक	३७
४.२.५.२ विषयवस्तु	३७
४.२.५.३ पात्र	३७
४.२.५.४ संवाद	३९
४.२.५.५ द्वन्द्व	४०
४.२.५.६ परिवेश/वातावरण	४०
४.२.५.७ भाषाशैली	४१
४.२.५.८ उद्देश्य	४१
४.३ भाषिक सीप आर्जनका दृष्टिले विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण	४१

४.३.१ सुनाइ सीपका आधारमा बाल दिवस र पत्रपत्रिका संवादको विश्लेषण	४२
४.३.१.१ सुनाइ सीपका आधारमा रिसको औषधी र जन्मोत्सव संवादको तुलनात्मक अध्ययन	४३
४.३.१.२ सुनाइ सीपका आधारमा परीक्षाको तयारी जन्मोत्सव र पत्रपत्रिका संवादको तुलनात्मक अध्ययन	४४
४.३.२ बोलाइ सीपका आधारमा विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक अध्ययन	४६
४.३.२.१ बोलाइ सीपका आधारमा पत्रपत्रिका र बाल दिवस संवादको अध्ययन	४६
४.३.२.२ बोलाइ सीपका आधारमा रिसको औषधी र जन्मोत्सव संवादको तुलनात्मक अध्ययन	४७
४.३.२.३ बोलाइ सीप विकासका आधारमा परीक्षाको तयारी, जन्मोत्सव र पत्रपत्रिका संवादको तुलनात्मक अध्ययन	४८
४.३.३ पढाइ सीपका आधारमा विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण	५०
४.३.३.१ पढाइ सीपका आधारमा बाल अधिकार र पत्रपत्रिका संवादको अध्ययन	५१
४.३.३.२ पढाइ सीपका आधारमा रिसको औषधी र जन्मोत्सव संवादको अध्ययन	५२
४.३.३.३ पढाइ सीपका आधारमा परीक्षाको तयारी जन्मोत्सव र पत्रपत्रिका संवादको तुलनात्मक अध्ययन	५४
४.३.३.४ लेखाइ सीपका आधारमा विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण	५४
४.३.४ लेखाइ सीपका आधारमा बाल दिवस र पत्रपत्रिका संवादको अध्ययन	५६
४.३.४.१ लेखाइ सीपका आधारमा रिसको औषधी र जन्मोत्सव संवादको अध्ययन	५७
४.३.४.२ लेखाइ सीप विकासका आधारमा परीक्षाको तयारी, जन्मोत्सव र पत्रपत्रिका संवादको अध्ययन	५७

अध्याय - पाँच

उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.१ कक्षा पाँचको मेरो नेपाली किताबको निष्कर्ष	५९
५.२ कक्षा पाँचको सजिलो नेपाली मालाको रूपक विधा विश्लेषणको निष्कर्ष	५९
५.३ 'मेरो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' मा समाविष्ट विवेच्य पाठको तुलनात्मक अध्ययनको निष्कर्ष	६०

५.४ मेरो नेपाली किताब कक्षा पाँचको रूपक विधाका पाठहरूको सबल तथा सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू ६१

५.५ सजिलो नेपाली माला कक्षा सातको रूपक विधाका पाठहरूको सबल तथा सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू ६२

५.६ शोधको शैक्षिक प्रयोजन ६२

५.७ भावी अनुसन्धानका लागि रूपक विधाबाट लेख्न सकिने सम्बन्धित केही शीर्षकहरू ६३

५.८ सुझावहरू ६४

सन्दर्भग्रन्थसूची